

פרק כ"ב (2) / הריגת כוהני נוב

דבריו של אחימלך יכולים להתפרש באחת משתי דרכים. האחת – שאחימלך אומר כי הוא שואל לדוד בה' לא מהיום אלא זה מכבר, מתוך מחשבה שדוד נאמן לשאול, וכפי שפירש רש"י: "היום החליתי לשאל לו – בתמיה, זה ימים רבים שצורך הצבור בו שמינהו מוציא ומביא את ישראל, ומאז אני שואל לו בא-להים" (וכעין זה ברד"ק). ברם, ניתן גם לפרש, שאחימלך דוחה מכול וכול את הטענה כי שאל לדוד בא-לוהים, וכלפיה הוא אומר "חלילה לי". פירוש זה מסתבר יותר, שכן אם באמת שאל אחימלך בה' לדוד – מדוע לא נזכר הדבר בתיאור המעשה עצמו בפרק הקודם? העדרו של פרט זה לעיל מחזק את התחושה שדואג האדומי בדה מלבו האשמה, כדי לחזק את טענותיו כלפי אחימלך.³

ב. גזר דין מוות

נחזור כעת לשאול עצמו. לאחר ששמע את דברי דואג, מזמן אליו שואל את אחימלך הכוהן ובני משפחתו:

(יא) וישלח המלך לקרא את אחימלך בן אחיטוב הפלתי ואת כל בית אביו הפלתי אשר בנב ויבאו כלם אל המלך: (יב) ויאמר שואל שמע נא בן אחיטוב ויאמר הנני אדני: (יג) ויאמר אלו שואל למה קשרתם עלי אתה וכן ישי בתתך לו לחם וחרב⁴ ושואל לו בא-להים לקום אלי לארב פיום הזה:

שואל פונה אל אחימלך באופן המזלזל שבו הוא מתייחס גם לדוד, ומכנה אותו "בן אחיטוב"; אך למרות זאת מגיב אחימלך בנימוס ובכבוד – "הנני אדני". טענתו של שואל כלפי אחימלך מנוסחת באופן דומה ביותר לטענה שהעלה קודם לכן כלפי אנשיו:

פס' ז-ח	פס' יב-יג
וַיֹּאמֶר שְׂאוּל לְעֶבְדֵי... ⁵	וַיֹּאמֶר שְׂאוּל
שְׁמַעוּ נָא בְנֵי יְמִינֵי...	שְׁמַע נָא ⁵ בֶּן אַחִיטוֹב...
כִּי קִשְׂרִתֶם כָּלְכֶם עָלַי...	לְמָה קִשְׂרִתֶם עָלַי
בְּכָרַת בְּנֵי עַם בְּנֵי יְשִׁי...	אֶתְּה וְבֵן יְשִׁי...
כִּי הִקִּים בְּנֵי אֶת עֶבְדֵי עָלַי לְאַרְבַּ כְּפִיּוֹם הַזֶּה.	לְקוּם אֵלַי לְאַרְבַּ כְּפִיּוֹם הַזֶּה.

3 אם נפרש שטענת אחימלך הייתה כי אין חידוש בכך ששאל לדוד בה', הרי שהעדר אזכורו של פרט זה בפרק הקודם מוכיח עד כמה הייתה זו פעולה שגרתית ותמימה, ולא אירוע חריג המצריך דיווח לשאול.

4 שואל אינו מזכיר שהחרב הייתה של גלית הפלשתי – אם מפני שביקש להימנע מהזכרת שבחו של דוד, ואם מפני שבכך היה מודה כי החרב שייכת בעצם לדוד בדיון.

5 המילה "נא" ודאי אינה באה כאן במשמע של בקשה, והימצאותה בפניית שואל לאחימלך מחזקת אפוא את הזיקה לדברי שואל לאנשיו קודם לכן.

א. דואג האדומי

סיימנו את השיעור הקודם בהאשמתו של שואל את עבדיו, כי איש מהם אינו מסייע לו במאבקו נגד דוד. דברים אלו של שואל נכנסו ללבו של אחד מעבדיו – דואג האדומי.

(ט) ויען דאג האדומי והוא נצב על עבדי שואל ויאמר ראיתי את בן ישי בא נבה אל אחימלך בן אחטוב: (י) וישאל לו בה' וצידה נתן לו ואת חרב גלית הפלשתי נתן לו:

עצם העובדה שדואג האדומי לא פנה אל שואל מיזמתו וסיפר לו על מעשהו של אחימלך, מעידה כי הוא ידע היטב שלא היה זה בהכרח מעשה בגידה. אדרבה, דואג מנסה כעת לגלגל את האשמה מעליו אל אחימלך, שהרי דואג היה האחראי שראה את דוד מבין מקורביו של שואל, ועד עתה לא עשה דבר בנידון. לפיכך הוא מדגיש בדבריו כמה פרטים, כדי למצוא חן בעיני שואל ולהגביר את אשמת אחימלך:

1. ראשית, דואג ממשיך בסגנונו של שואל, ומכנה אף הוא את דוד בלשון המזלזלת "בן ישי".
2. דואג משיט משמו של אחימלך בן אחיטוב את התואר "הכהן", כדי להקטין את דמותו בעיני שואל.
3. באמצעות החזרה הכפולה על המילים "נתן לו" מדגיש דואג את אשמתו של אחימלך.

אבל הנקודה המרכזית בדבריו של דואג תלויה בשאלה פרשנית הנוגעת להמשך הסיפור. דואג מאשים את אחימלך כי שאל לדוד בה'. מסתבר שזוהי ההאשמה החמורה ביותר, ומשום כך הזכיר אותה בראשונה. ואכן, כאשר פונה שואל בהמשך לאחימלך ומאשים אותו בסיוע לדוד, מגיב אחימלך אך ורק לטענה בדבר השאילה בה':

(יד) ויען אחימלך את המלך ויאמר ומי בכל עבדיך קדוד נאמן וחתן המלך וסר אל משמעתך¹ ונקבד בביתך: (טו) היום החלתי לשאל לו בא-להים חלילה לי² אל ישם המלך בעבדו דבר בכל בית אבי כי לא ידע עבדך בכל זאת דבר קטן או גדול:

1 הצירוף "וסר אל משמעתך" עמום במקצת. על המילה "סר" כבר עמדנו לעיל ט"ו, לב (שיעור 29 הערה 5), בדברי אגג לשמואל ולשאל "אכן סר מר המן", ושם ציינו לדברי התרגום, שפירש "סר" במשמעות "שר". "משמעת" היא קבוצת האנשים הנשמעים למלך, הקרובים לו במיוחד, כפי שנאמר בשמ"ב כ"ג, כג על בניו בן יהוידע: "וישמחו דוד אל משמעת". ייתכן, אם כן, ש"וסר אל משמעתך", היינו: השר הממונה על יחידת האנשים הקרובים אל המלך.

2 ייתכן שהכוונה: חלילה לי מלעשות דבר שיהווה מרד במלך. ברם, אפשר גם שהכוונה היא 'חלילה לי', כלומר: חלילה לי מלחשוך בי כך, ואחימלך נקט לשון כבוד כלפי המלך, ולא האשים אותו ישירות (בדומה לדברי משה לפרעה "וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחויו לי לאמר צא אתה וכל העם אשר ברגליך" [שמות י"א, ח]).

פשע, אלא גם בנשים ובתינוקות. לא לשווא קרא עליו המזמור כדברים האלה:⁶

הוֹת תִּחְשַׁב לְשׁוֹנְךָ כְּתַעַר מְלֻטֵשׁ עֲשֵׂה רַמְיָה. אֶהְבֵּת
רַע מְטוֹב שְׁקָר מִדְּבַר צֶדֶק סְלֵה. אֶהְבֵּת כָּל דְּבָרֵי בְלַע
לְשׁוֹן מְרָמָה (תהילים נ"ב, ד-ו).

במעגל השני, הרחב יותר, נמצא שאול המלך, שציווה על הריגת אחימלך והכוהנים. באופן מיוחד מבטא המקרא את אשמתו של שאול בנקטו במילים "הִכָּה לְפִי חֶרֶב מְאִישׁ וְעַד אִשָּׁה מְעוֹלָל וְעַד יוֹנֵק וְשׁוֹר וְחִמּוֹר וְשֵׂה לְפִי חֶרֶב" – המזכירות, כמובן, את מה שנאמר לו (ט"ו, א): "עֲתָה לָךְ וְהַפִּיתָ אֶת עַמְלֶק וְהַחֲרַמְתָּם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ וְלֹא תִחַמַּל עָלָיו וְהִמַּתָּה מְאִישׁ עַד אִשָּׁה מְעוֹלָל וְעַד יוֹנֵק מְשׁוֹר וְעַד שֵׂה מְגַמְלָל⁷ וְעַד חִמּוֹר". וכבר הזכרנו בעיוננו בפרק ט"ו (שיעור 28) את מאמר חז"ל בעניין:

בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לשאול 'לך והכית את עמלק', אמר: ומה נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה, כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה! ואם אדם חטא – בהמה מה חטאה? ואם גדולים חטאו – קטנים מה חטאו? יצאה בת קול ואמרה לו 'אל תהי צדיק הרבה' (קהלת ז', ט). ובשעה שאמר לו שאול לדואג 'סב אתה ופגע בכהנים', יצאה בת קול ואמרה לו 'אל תרשע הרבה' (שם, ז) (יומא כב ע"ב).

המדרש מחדד את הפער בין התנהגותו של שאול בפרשת עמלק, שבה לא מילא את צו ה', לבין התנהגותו בפרשת נוב, שבה ציווה על פגיעה בכהנים, אשר הסתיימה באופן שבו צריכה הייתה להתנהל המלחמה בעמלק.⁸

והנה, באופן מפתיע, אין פרשת נוב נזכרת בין חטאיו של שאול במקומות בהם הם נמנים. כאשר מעלה בעלת האוב את שמואל, הוא מזכיר לשאול רק את פרשת עמלק: "כַּאֲשֶׁר לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה' וְלֹא עָשִׂיתָ חֶרֶן אֲפֹו בְעַמְלֶק עַל כֵּן הִדְבַּר הַזֶּה עָשִׂה לָךְ ה' הַיּוֹם הַזֶּה" (כ"ח, יח). ובתיאור מותו של שאול בספר דברי הימים נאמר:

מה משמעותה של הקבלה זו? נראה, ששאול משווה כאן בעצם בין אחימלך לבין יונתן. בכך בא לידי ביטוי תסכולו של שאול, שאינו יכול לפגוע ביונתן – המסייע האמתי לדוד – תסכול שאותו הוא פורק על אחימלך האומלל, שהמקרא מדגיש את חפותו.

כבר קראנו לעיל את דברי ההצטדקות של אחימלך, המסתיימים במילים: "לֹא יָדַע עֲבָדְךָ בְּכָל זֹאת דָּבַר קָטָן או גְדוֹל". אך לבו של שאול אטום לגמרי:

(ז) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מוֹת תָּמוּת אַחֲמֵלֶךְ אֶתָּה וְכָל בֵּית אָבִיךָ: (ז) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְרָצִים הַנֹּצְצִים עָלָיו סָבוּ וְהָמִיתוּ כִּהְנִי ה' כִּי גַם יָדָם עִם דָּוִד וְכִי יָדְעוּ כִּי בָרַח הוּא וְלֹא גָלוּ אֶת אֲזָנָי...

לא רק את אחימלך מצווה שאול להרוג, אלא גם את כל הכוהנים, בגלל האשמה שלא הוכחה כלל, כי הם ידעו שדוד בורח ולא גילו זאת לשאול. שאול אינו נרתע מהיותם "כִּהְנִי ה'", והוא מציין את תפקידם במפורש, כדי להדגיש שמכל מקום – עונשם מוות. בכך נושא שאול באחריות לטבח האכזרי העומד להתרחש.

כדמויות רקע לשאול ניצבים עבדיו: "וְלֹא אָבוּ עֲבָדֵי הַמֶּלֶךְ לְשַׁלַּח אֶת יָדָם לְפָגַע בְּכִהְנֵי ה'" (סוף פס' ז). מפורש בכתוב, כי העבדים לא נרתעו מעצם ההריגה שלא בצדק, אלא מן הפגיעה בכוהני ה'. אבל את שאול עצמו לא הרתיעה גם עובדה זו.

אלא שעדיין נזקק שאול למי שיבצע את גזר הדין. וכאן הוא מוצא פתרון קל:

(יח) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְדוֹאָג: סַב אֶתָּה וּפְגַע בְּכִהְנֵים!

שאול מנצל את חולשתו של דואג האדומי. כאמור לעיל, גם על דואג רובצת עננה של חשד, מדוע לא דיווח עד עתה לשאול על דבר הימצאותו של דוד בנוב. אם יסרב גם דואג לפקודתו של שאול, הוא יחשיד את עצמו עוד יותר. על כן מעדיף דואג שלא להיראות חשוד בעיני שאול, והוא מבצע את גזר הדין. ואולם, בלהיטותו להראות את נאמנותו לשאול, מפריז דואג הרבה יותר מן הנדרש:

(יח) ...וַיִּסַּב דוֹאָג הָאֲדָמִי וַיִּפְגַּע הוּא בְּכִהְנֵים וַיָּמָת בַּיּוֹם הַהוּא שְׁמָנִים וְחֲמֵשָׁה אִישׁ נִשָּׂא אֶפֶוד בְּדָ: (יט) וְאֵת נֹב עִיר הַכִּהֲנִים הִכָּה לְפִי חֶרֶב מְאִישׁ וְעַד אִשָּׁה מְעוֹלָל וְעַד יוֹנֵק וְשׁוֹר וְחִמּוֹר וְשֵׂה לְפִי חֶרֶב:

ג. ארבעת מעגלי נוב

למותם של כוהני נוב חברו כמה גורמים, הנושאים ברמות שונות של אחריות לטבח הנורא. ברובד הראשון, הישיר ביותר, נמצא כמובן דואג האדומי, שפגע באכזריות לא רק באחימלך ובכוהנים, שסביר להניח שידע כי הם חפים מכל

6 מזמור נ"ב פותח בכותרת: "לְמַנְצַח מִשְׁכִּיל לְדָוִד, בְּבוֹא דוֹאָג הָאֲדָמִי וַיִּגְדַּל לְשֹׂאֵל וַיֹּאמֶר לוֹ בֹּא דָוִד אֶל בֵּית אַחֲמֵלֶךְ" (פס' א-ב). בשיעור 3 עמדנו על כך שלעיתים אין התאמה בין תוכנו של מזמור תהילים לבין הכותרת המשייכת אותו לאירוע היסטורי מסוים, ובין היתר ראינו גם את הקשיים בייחוס מזמור זה לאירוע המתואר בפרקנו (כגון חוסר ההתייחסות להריגת כוהני נוב, או דברי מחבר המזמור על עצמו "וַאֲנִי קָצִית רַעַן בְּבֵית אֱ-לֹהִים"). הסברנו שם שהכותרת, אין משמעה שהמזמור חובר באותו אירוע, אלא רק שהמזמור, שהיה מוכר וידוע עוד קודם לכן, נאמר באותה עת. מכל מקום, ברור שיש להסביר מדוע בחר דוד לומר דווקא את המזמור הזה בסיטואציה הנוכחית, והפסוקים שהזכרנו בגוף המאמר מהווים, ללא ספק, את הסיבה לכך.

7 רק המילה "גמל" אינה באה בפרקנו, מסיבה פשוטה: הגמל הוא בהמה מדברית, שהעמלקים רכבו עליה, אך מן הסתם לא היה לה שימוש בנוב.

8 ושם הארכנו בביאור הקשר הישיר בין כישלונו של שאול בפרשת עמלק לבין התנהגותו בפרשת נוב.

דוד מאוד למנוע את הישנות המצב: "פן ימהר והשגנו והדיח עלינו את הרעה והפה העיר לפי חרב".

ועדיין עלינו לזכור את המעגל הרביעי, הרחב ביותר. כפי שציין רד"ק, כוהני נוב לא מתו בלא דין ובלא משפט. מותם נקבע זה מכבר בנבואת איש הא-לוהים לעלי:

הנה ימים באים ונדעתי את זרעך ואת זרע בית אביך
מהיות זקן בביתך... ולא יהיה זקן בביתך כל הימים (ב, לא-לג).

בדרכי ההשגחה העליונה כבר נחרץ גורלם של אנשי נוב, בני בניהם של חפני ופינחס. עם זאת, מובן שאין בכך כדי לנקות את אנשי המעגלים הקרובים יותר לפרשה מאחריותם לאירוע הטרגי, איש כפי חלקו.

כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב אמנון בוק, תשס"ח
 עורך: בעז קלוש

בית המדרש הווירטואלי שלי ישיבת הר עציון
 האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
 האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>

משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
 דואל: office@etzion.org.il

וימת שאול במעלו אשר מעל בה' על דבר ה' אשר לא שקר וגם לשאול באוב לדרוש. ולא דרש בה' וימיתהו ויסב את המלוכה לדוד בן ישי (דה"א י', יג-יד).

בשום מקום במקרא לא מצאנו ביקורת מפורשת וישירה כלפי שאול בעניין פרשת נוב. רד"ק (לפס' יט) התייחס לבעיה זו, וכך כתב:

יש לתמוה, כי בכל אשר הזכיר הכתוב עונות שאול לא ראינו שהזכיר עון נוב עיר הכהנים, ואפילו כשקראם 'בית הדמים' (שמ"ב כ"א, ב) לא אמר אלא 'על אשר המית את הגבעונים' ולא אמר 'הכהנים'. ונראה, כי חייבים היו הכהנים, ולא נגלה בכתוב עונם זולתי עון בית עלי, ואף על פי כן נענש שאול על דמם שנפל בחרב פלשתים הוא ובניו.

לדעת רד"ק, חטאו של שאול לא נזכר מפני שהכוהנים היו חייבים מיתה בגלל עוונותיהם; אך הוסיף, כי מות שאול ובניו בחרב פלשתים היה עונש על הריגת כוהני נוב עם בניהם.

ייתכן, שישנה סיבה אחרת מדוע לא יוחס חטא זה לשאול במפורש. וכאן אנו מגיעים למעגל השלישי, המתואר בפירוש בסיומו של הסיפור:

(כ) וימלט בן אַחַד לְאַחִימֶלֶךְ בֶּן אַחֲטוֹב וְשָׁמוּ אֲבִיתָר וַיִּבְרַח אַחֲרַי דָּוִד: (כא) וַיִּגַד אֲבִיתָר לְדָוִד כִּי הָרַג שְׂאוּל אֶת כֹּהֲנֵי ה': (כב) וַיֹּאמֶר דָּוִד לְאַבִּיתָר יְדַעְתִּי בַיּוֹם הַהוּא כִּי שָׁם דּוֹאֵג הָאֲדָמִי כִּי הִגִּד יָגִיד לְשְׂאוּל אֲנֹכִי סַבְתִּי בְּכָל נַפְשׁ בֵּית אֲבִיךָ: (כג) שָׁבָה אֵתִי אֶל תִּירָא כִּי אֲשֶׁר יִבְקֶשׂ אֶת נַפְשִׁי יִבְקֶשׂ אֶת נַפְשְׁךָ כִּי מִשְׁמֶרֶת אֶתָּה עִמָּדִי:

בשיעור הקודם הרחבנו על חלקו של דוד באחריות למותם של כוהני נוב. דוד מכה כאן על חטאו, אך אין ספק שדם כוהני נוב רובץ גם על מצפונו. ייתכן אפוא, שהכתוב מקהה את חלקו של שאול בפרשה על מנת לחדד את אחריותו של דוד למה שקרה.

חלק מן התיקון בא לידי ביטוי בהבטחתו של דוד לשמור על אביתר, הנצר היחיד ששרד ממשפחת אחימלך. אך בשלב מאוחר יותר בחייו של דוד, אנו מוצאים צעד הנראה כתשובה של ממש מצדו. כשנודע לדוד על פרוץ מרד אבשלום נאמר:

ויאמר דוד לכל עבדיו אשר אתו בירושלם קומו ונברחה כי לא תהיה לנו פליטה מפני אבשלום מהרו ללכת פן ימהר והשגנו והדיח עלינו את הרעה והפה העיר לפי חרב (שמ"ב ט"ו, יד).

מדוע נוהג דוד בדרך זו, של בריחה מהירה מירושלים עם כל אנשיו? ייתכן שבכך מתקן דוד את חטאו, בנקטו אחריות יתרה כלפי תושבי העיר. לאחר שנכווה ברותחין בפרשת נוב, שבה, בגלל חוסר זהירותו, נאמר כי דואג האדומי "את נב עיר הפהנים הפה לפי חרב מאיש ועד אשה", נזהר כעת